

Передмова

Словник-довідник ставить за мету допомогти спеціалістам широкому колу читачів (студентам, вчителям, спеціалістам з даної галузі і т.д.) одержати інформацію про найбільш вживані терміни й поняття з метеорології, кліматології, а також вибрані терміни багатьох суміжних наук, які є найбільш близькі до даної тематики. Останніх є не багато (20% від загальної кількості).

При упорядкуванні посібника було використано українські та іншомовні словники, енциклопедії, підручники, посібники, монографії та періодика.

Посібник містить більш ніж 1000 термінів і понять з курсу «Метеорологія і кліматологія». Стаття словника складається з 3-ох частин, а саме:

- реєстрового слова (слова-заголовка), яке розташоване в алфавітному порядку і зазвичай подається з великої літери напівжирним шрифтом з наголосом;
- етимологічної довідки (наведено іншомовне слово (слова), від яких походить той чи інший термін;
- дефініції (короткого пояснення).

Назви, що складаються із двох і більше слів, розташовуються за початковими буквами визначального слова, наприклад, «агрокліматичні ресурси», а не «ресурси агрокліматичні»; «розсіяна сонячна радіація», а не «радіація сонячна розсіяна» і не «сонячна розсіяна радіація». Терміни-синоніми подані в дужках, наприклад,

«абсолютно чорне тіло» (чорне тіло). Терміни й синоніми виділені напівжирним шрифтом. Для багатьох термінів, що мають іншомовне походження, у дужках подається етимологічне тлумачення, наприклад, барограф (від *грец. baros* — тягар і *graphos* — пишу); іноземні слова виділені курсивом. Етимологічне тлумачення сприяє легшому засвоєнню термінів і підвищує наукову значущість словника.

Головне завдання словника — чітко, доступно й коротко пояснити суть термінів, які зустрічаються у спеціалізованій літературі. Словник стане особливо корисним при безпосередній підготовці до іспиту з курсу “Метеорологія і кліматологія”, під час проходження практики, а також у вивченні інших дисциплін фізико-географічного циклу. Він може бути використаний слухачами підготовчих відділень, школярами, учителями й викладачами вищих і середніх спеціальних закладів.

Автор усвідомлює, що дане видання посібника не позбавлене недоліків і далеко не повне. Тому будемо вдячними всім за критичні зауваження й побажання, які можна буде врахувати при його пере виданні.

Список скорочень

<i>ав.</i>	авіація	<i>мат.</i>	математика
<i>англ.</i>	англійська мова	<i>мед.</i>	медицина
<i>А</i>	ангстрем	<i>нім.</i>	німецька мова
<i>араб.</i>	арабська мова	<i>обр.</i>	образно
<i>астр.</i>	астрономія	<i>перен.</i>	переносне значення
<i>біол.</i>	біологія	<i>перс.</i>	перська мова
<i>бот.</i>	ботаніка	<i>розм.</i>	розмовне
<i>вл.</i>	від власного імені	<i>рос.</i>	російська мова
<i>геогр.</i>	географія	<i>с.г.</i>	сільське господарство
<i>геод.</i>	геодезія	<i>сканд.</i>	скандинавські мови
<i>геол.</i>	геологія	<i>слов.</i>	старослов'янська (староболгарська) мова
<i>гідр.</i>	гідрологія	<i>тадж.</i>	таджицька мова
<i>гол.</i>	голландська мова	<i>техн.</i>	техніка
<i>грец.</i>	грецька мова	<i>т. з.</i>	так званий
<i>груз.</i>	грузинська мова	<i>тюрк.</i>	тюркські мови
<i>дан.</i>	данська мова	<i>фіз.</i>	фізика
<i>див.</i>	дивись	<i>фізіол.</i>	фізіологія
<i>ел.</i>	електрика	<i>франц.</i>	французька мова
<i>заст.</i>	застаріле	<i>хім.</i>	хімія
<i>ісп.</i>	іспанська мова	<i>яп.</i>	японська мова
<i>іт.</i>	італійська мова	<i>пн.</i>	північний
<i>казах.</i>	казахська мова	<i>пд.</i>	південний
<i>кит.</i>	китайська мова		
<i>лат.</i>	латинська мова		

Позначення одиниць вимірювання

<i>A</i>	ампер	<i>мкм</i>	мікрометр (мікрон)
<i>А</i>	Ангстрем	<i>мб</i>	мілібар
<i>а.о.</i>	астрономічна одиниця	<i>мм. рт. ст.</i>	міліметр ртутного стовпчика
<i>а.о.м.</i>	атомна одиниця маси	<i>моль</i>	моль
<i>бар</i>	бар	<i>Н</i>	ньютон
<i>Б</i>	бел	<i>Па</i>	паскаль
<i>Вт</i>	ват	<i>пк</i>	парсек
<i>Вт-год</i>	ват-год	<i>рад</i>	радіан
<i>%</i>	відсоток	<i>рад/с</i>	рад за секунду
<i>В</i>	вольт	<i>Р</i>	рентген
<i>гПа</i>	гектопаскаль	<i>св. рік</i>	світловий рік
<i>Гц</i>	герц	<i>с</i>	секунда
<i>°</i>	градус	<i>см</i>	сантиметр
<i>К</i>	градус Кельвіна (кельвін)	<i>ср</i>	стерадіан
<i>°С</i>	градус Цельсія	<i>т</i>	тонна
<i>г</i>	грам	<i>СИ (SI)</i> Міжнародна система одиниць, яка включає сім основних одиниць: метр, кілограм, секунда, ампер, моль, кельвін та кандела	
<i>год</i>	година		
<i>дБ</i>	децибел		
<i>Дж</i>	джоуль		
<i>доба</i>	доба		
<i>кд</i>	кандела	<i>СГС</i> система одиниць, основними одиницями якої вибрані сантиметр, грам та секунда	
<i>кал</i>	калорія		
<i>кг</i>	кілограм		
<i>кгс/см²</i>	кілограм-сила на квадратний сантиметр		
<i>л</i>	літр		
<i>лм</i>	люмен		
<i>лк</i>	люкс		
<i>м</i>	метр		
<i>мк</i>	мікрон		
<i>‘</i>	хвилина		

A

АБСОЛЮТНА ВИСОТА — висота місцевості над пересічним рівнем моря (в Україні — пересічний рівень Балтійського моря).

АБСОЛЮТНА ВОДНІСТЬ ХМАР (ТУМАНІВ, ОПАДІВ) — маса крапель води, кристалів льоду чи їх суміші, які містяться в певному об'ємі повітря хмари (туману, опадів).

АБСОЛЮТНА ВОЛОГІСТЬ ПОВІТРЯ (A) — кількість водяної пари (g/m^3), що утримується в одиниці об'єму повітря (l/m^3) при даній температурі.

АБСОЛЮТНИЙ МАКСИМУМ ТЕМПЕРАТУРИ — найвищі значення температури повітря у певному пункті, країні або на Землі. Найвищу температуру на Землі зареєстровано в пустелі Сахарі (+57,8°C). Така ж температура була відмічена в Каліфорнії, у Долині Смерті, де підвищенню температури повітря сприяє рельєф місцевості (високі гори навколо глибоких долин). На території України найвища (33-39°C) температура повітря відмічається в червні — серпні. А.м.т. повітря припадає на липень — серпень, коли температура повітря досягала 39-41°C, і лише в Карпатських та Кримських горах вона не перевищувала + 35°C.

АБСОЛЮТНИЙ МІНІМУМ ТЕМПЕРАТУРИ — найнижчі значення температури повітря у певному пункті, країні або на Землі загалом. На Землі найнижча температура зареєстрована в Антарктиді на станції “Восток”, що знаходиться на 78° пд.ш. і становила -89,2°C. Отже, район, у якому розташована ст. “Восток”, є полюсом холоду всієї земної кулі.

На півночі Якутії, у районі Верхоянська та Оймякону знаходиться полюс холоду Північної півкулі, тут зареєстровані найнижчі температури повітря: у Верхоянську вона досягала -68°C, а в Оймяконі -71°C. Іншим найхолоднішим місцем у Північній півкулі є Гренландія, де приведена до рівня моря температура повітря

найхолоднішого місяця року становила -55°C , а мінімальна температура досягала -70°C .

На території України у відповідності з загальним річним ходом температури повітря найнижчі значення її в більшості випадків спостерігаються в січні — лютому. Найнижчі температури повітря в Україні спостерігаються на сході території та досягають $-37\ldots-42^{\circ}\text{C}$, в інших районах вони коливаються в межах $-30\ldots-36^{\circ}\text{C}$, а на Південному березі Криму $-15\ldots-17^{\circ}\text{C}$.

АБСОЛЮТНІ ЕКСТРЕМУМИ — найбільше чи найменше значення метеорологічної величини за багаторічний період.

АБСОЛЮТНО ЧОРНЕ ТІЛО — тіло, що повністю поглинає радіацію, що падає на нього, тобто володіє поглинальною здатністю рівній одиниці. Згідно із законом Кирхгофа, випромінювання а.ч.т. є межею випромінювання всіх тіл при певній температурі. Спектр випромінювання абсолютно чорного тіла залежить лише від температури. Щодо сонячної радіації найбільш близькі до абсолютно чорного тіла сажа і платинова чернь, поглинальна здатність яких близько 0,9. Щодо земного і атмосферного довгохвильового випромінювання — свіжий сніг (поглинальна здатність більше 0,99).

АВІАЦІЙНА МЕТЕОРОЛОГІЧНА СТАНЦІЯ (СКОР. АВІАМЕТЕОСТАНЦІЯ) (від *лат. avis...* птах і метеостанція) — установа при аеропорті або аеродромі, яка веде спостереження за метеовеличинами та аналізує синоптичні карти й розробляє прогнози погоди для метеорологічного забезпечення авіації (аеродрому й авіатрас), а також надає консультації льотному складу й диспетчерській службі про стан погоди та її зміни.

АВСТРАЛІЙСЬКА ЛІТНЯ ДЕПРЕСІЯ — сезонний центр дії атмосфери: зона низького тиску на літніх кліматичних картах над північною Австралією, Новою Гвінеєю та Індонезією. Частина екваторіальної депресії. Взимку змінюється австралійським зимовим антициклоном.

АВСТРАЛІЙСЬКИЙ ЗИМОВИЙ АНТИЦИКЛОН — сезонний центр дії атмосфери: зона високого тиску на зимових кліматич-

них картах над Австралією. Влітку змінюється австралійською літньою депресією.

АВТОМАТИЧНА МЕТЕОРОЛОГІЧНА СТАНЦІЯ — метеорологічна станція, на якій автоматично реєструються метеорологічні величини.

АГРЕГАТНИЙ СТАН РЕЧОВИНИ — якісно відмінні стани речовини (твердий, рідкий, газоподібний), що зумовлені її внутрішньою будовою.

АГРОКЛІМАТИЧНЕ РАЙОНУВАННЯ — поділ території за сприятливими кліматичними умовами для ведення сільського господарства. Одне з завдань агрометеорології.

АГРОКЛІМАТИЧНІ РЕСУРСИ — сукупність природних чинників (сонячна радіація, тепло, волога тощо), що визначають загальні особливості розміщення і спеціалізацію сільського господарства.

АГРОКЛІМАТОЛОГІЯ (від *грец. agros...* і кліматологія) — наука, яка вивчає вплив кліматичних умов на ріст та розвиток сільськогосподарських культур.

АГРОМЕТЕОРОЛОГІЧНА СТАНЦІЯ — спеціалізована станція, яка разом з метеорологічними спостереженнями за загальномережевою програмою веде ще спостереження за розвитком рослинних культур, за станом ґрунту і т.д. за спеціальними програмами.

АГРОМЕТЕОРОЛОГІЯ (від *грец. agros...* і метеорологія) — прикладна метеорологічна дисципліна, яка вивчає атмосферні умови, які мають значення для сільського господарства, і їх взаємозв'язок з об'єктами і процесами сільськогосподарського виробництва.

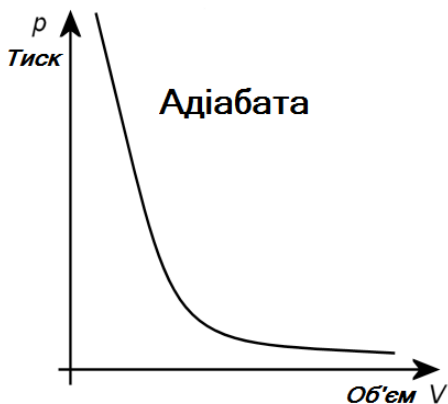
АДВЕКТИВНИЙ ТУМАН — туман охолодження, що утворюється під час переміщення вологої повітряної маси на холоднішу підстильну поверхню, внаслідок чого нижні шари повітря охолоджуються до стану насичення.

АДВЕКТИВНО-РАДІАЦІЙНИЙ ТУМАН — туман охолодження, що формується в умовах адвекції вологого повітря на холод-

ну підстильну поверхню з його одночасним радіаційним вихолодженням до стану насичення.

АДВЕКЦІЯ ПОВІТРЯ (від *лат. advectio* — доставка і від *adveho* — підвожу, доставляю) — горизонтальне перенесення повітряних мас з їхніми властивостями (тиск, температура, вологість та ін.).

АДІАБАТА (від *грец. adiábatos* — непрохідний) — крива, яка графічно зображає зв'язок між двома характеристиками стану атмосферного повітря при адіабатичних процесах в атмосфері.

Графік адіабатичної кривої

АДІАБАТИЧНИЙ ГРАДІЄНТ ТЕМПЕРАТУРИ — зміна термодинамічного стану при адіабатичному процесі деякої маси повітря, яке, рухаючись угору чи вниз, змінює свій об'єм і внаслідок цього температуру.

АДІАБАТИЧНИЙ ПРОЦЕС (від *грец. adiábatos* — непрохідний) — термодинамічний процес, під час якого зміни температури відбуваються без теплообміну з навколишнім середовищем, а лише внаслідок перетворення внутрішньої енергії в роботу і навпаки, завдяки внутрішнім змінам тиску, вологості й температури.

АЕРОБІОСФЕРА — повітряне середовище в біосфері, в якому постійно перебувають живі мікроорганізми і де вони, за наявності

придатних для живлення субстратів, можуть жити і розмножуватись.

АЕРОВІЗУАЛЬНИЙ (від *грец. aēr* — повітря і візуальний) — виконуваний неозброєним оком або за допомогою оптичного приладу з літального апарата (напр., А. огляд місцевості).

АЕРОВІЗУАЛЬНИЙ МЕТОД ДЕШИФРУВАННЯ — порівняння фотозображення з об'єктом, коли спостерігач знаходиться у літаку (вертольоті).

АЕРОГЕЛПОТЕРАПІЯ (від *грец. aēr* — повітря і геліотерапія) — лікуванням сонячним промінням і повітрям.

АЕРОГЕННИЙ (від *грец. aēr* — повітря і генний) — той, що походить з повітря, передається через повітря.

АЕРОКЛІМАТОЛОГІЯ (від *грец. aēr* — повітря і кліматологія) — розділ кліматології, в якому вивчаються кліматичні умови вільної атмосфери — шарів атмосфери, віддалених від земної поверхні.

АЕРОКОСМІЧНЕ ЗНІМАННЯ — процес отримання зображення Землі, її частин, планет та їхніх супутників (об'єкта дослідження) з повітряних або космічних літальних апаратів за допомогою спеціальної апаратури.

АЕРОЛОГІЧНА ДІАГРАМА — термодинамічний графік, призначений для аналізу даних вертикального зондування атмосфери, визначення стратифікації її шарів, а також для розрахунку метеорологічних величин та характеристик.

АЕРОЛОГІЯ (від *грец. aēr* — повітря і *грец. logos* — слово, вчення) — розділ метеорології, в якому розглядаються методи дослідження атмосфери та фізичні процеси, що відбуваються в ній. А. вивчає метеорологічні величини та параметри атмосфери — температуру, вологість, тиск; газовий склад, атмосферні аерозолі, електричний стан атмосфери; хмарність, турбулентне перемішування атмосфери та повітряних течій; радіаційні потоки, корпускулярне випромінювання тощо. Основним методом досліджень в А. є зондування атмосфери, яке проводять за допомогою куль-зондів, літаків-лабораторій, метеорологічних аеростатів та супутників.

АЕРОМАГНІТОМЕТР (від *грец. aēr* — повітря і магнітометр) — бортовий магніточутливий пристрій, призначений для вимірювання характеристик магнітного поля Землі.

АЕРО́МЕТР (від *грец. aēr* — повітря і метр) — прилад, за допомогою якого вимірюють вагу й густину газоподібних тіл.

АЕРОНО́МІЯ (від *грец. aēr* — повітря і *грец. nomos* — право, закон) — розділ науки про верхню атмосферу, у якому вивчаються природа і механізм виникнення різноманітних атмосферних явищ, пояснюють їхні часові варіації і планетарний розподіл на основі уявлень про елементарні фізичні та хімічні процеси в газах і частково іонізованій плазмі. Першим кроком А. стало пояснення природи озонового шару і межі між гомосферою і гетеросферою. Вплив сонячної активності на процеси у верхніх шарах атмосфери проявляється в існуванні 11-річних і 27-денних збурень, а також збурень, пов'язаних із сонячними спалахами та сонячним вітром.

АЕРОСТА́Т (від *грец. aēr* — повітря і *statos* — нерухомий) — літальний апарат, легший за повітря. Підйомна сила А. створюється легшим за повітря газом (напр., воднем), яким заповнено оболонку.

АЕРОТАКСА́ЦІЯ (від *грец. aēr* — повітря і *taxis* — організація) — оцінка лісів за допомогою аерофотознімання або окомірного знімання з літака чи вертольота.

АЕРОТЕРАПІ́Я (від *грец. aēr* — повітря і терапія) — лікування повітрям.

АЕРОТО́РІЯ (від *грец. aēr* — повітря і (тери)торія) — повітряний простір над аеродромом і прилеглою до нього місцевістю в радіусі близько 50 км.

АЕРОФО́ТОЗНІМАННЯ — фотознімання Землі, проведене з повітряних літальних апаратів.

АЕРОФО́ТОЗНІМОК — фотографічне зображення об'єкта, отримане за допомогою фотографічної знімальної системи з повітряних літальних апаратів.

АЕРОФОТОКАМЕРА — фотокамера, призначена для фотографування земної поверхні з різних повітряних літальних апаратів.